

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی سیر عامیانه شدن شعر فارسی در قرن نهم هجری

استاد راهنما:

دکتر محمد علی صادقیان

استاد مشاور:

دکتر سید محمود الهام بخش

پژوهش و نگارش:

الهام مظفری ساغند

اسفند 1390

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه / رساله متعلق به دانشگاه یزد است و هر گونه استفاده از نتایج علمی و عملی از این پایان‌نامه / رساله برای تولید دانش فنی، ثبت اختراع، ثبت اثر بدیع هنری، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس و ارائه مقاله در سمینارها و مجلات علمی از این پایان‌نامه / رساله منوط به موافقت کتبی دانشگاه یزد است.

سپاس از

جناب آقای دکتر محمد علی صادقیان

جناب آقای دکتر سید محمود الهام بخش

و تمام آموزگاران علم و دانش

تقدیم به

استاد گرانقدر و فرهیخته ایران

جناب آقای دکتر احسان یارشاطر

چکیده

دورهٔ تیموریان حکومت‌های کوچک و بزرگی از شاهزادگان تیموری و ترکمانان آق‌قویونلو و قراقویونلو در ایران حضور داشتند. مشخصهٔ این دوره، گرایش طبقهٔ عوام به شاعریست. همچنین قرن نهم را اغلب، دورهٔ تقلید و رکود ادبیات معرفی کرده‌اند. حمایت نهاد سیاسی از شاعران و کسب منزلت اجتماعی و از سوی دیگر دردمندی روحی مردم، زمینه را برای گرایش عوام فراهم کرد. در بررسی بیشتر این موضوع به مباحث، عاطفهٔ جمعی و هم‌رنگی جماعت اشاره می‌شود. پس از آن نقاط مثبت و منفی این پدیده بیان می‌شود که از جمله: گسترش زبان و ادبیات، بیان احساسات سرکوب شدهٔ مردم، ضعف لغات و ترکیبات، ضعف دست‌ورزبان و تقلید از گذشتگان بوده‌است.

کلمات کلیدی: تیموریان، شاعران عوام، تقلید، رکود شعر، عوام‌گرایی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: مبادی تحقیق	
1-1- تعریف موضوع	2
2-1- سؤالات پژوهشی	2
3-1- روش تحقیق	3
4-1- سابقه تحقیق	3
5-1- اهداف تحقیق	4
6-1- کاربرد نتایج تحقیق	4
فصل دوم: ایران پیش از تیمور	
1-2- دوران قبل از تیمور	6
2-2- پیدایش تیمور	7
3-2- سیاست تیمور	9
4-2- جانشینان تیمور	12
5-2- ترکمانان قراقویونلوها	19
6-2- ترکمانان آق قویونلو	23
7-2- نظام کشورداری تیموریان	25
فصل سوم: جامعه ایران در قرن نهم هجری	
1-3- طبقات اجتماعی در عهد تیمور	28
2-3- اوضاع اقتصادی در عهد تیمور	32
3-3- وضع اخلاق در عهد تیمور	36
4-3- علم و فرهنگ در عصر آق قویونلوها	37
5-3- مذهب در دوره تیموریان	38
6-3- تصوف و عرفان در قرن نهم	38

39حروفیه	1-6-3
41فرقه نقشبندیه	2-6-3
42بکتاشیه	3-6-3
42نوربخشیه	4-6-3

فصل چهارم: اوضاع ادبیات، هنر و علوم در قرن نهم

45مقدمه	1-4
47ویژگی های شعر در این دوره	2-4
47تقلید	1-2-4
50جواب گویی	2-2-4
51زبان شعر در قرن نهم	3-4
52مضمون سازی	1-3-4
53مضامین شعر قرن نهم	2-3-4
56قالب های رایج شعر در قرن نهم	4-4
56غزل	1-4-4
60مثنوی	2-4-4
61ارزش مثنویات این دوره	1-2-4-4
62قصیده	3-4-4
64مضامین قصیده	1-3-4-4
65رباعی	4-4-4
67ترجیع بند و ترکیب بند	5-4-4
68قطعه	6-4-4
71زبان فارسی در قرن نهم	5-4
71نثر در قرن نهم	6-4
72وضع علوم	7-4

- 75.....8-4- ریاضیات و نجوم
- 76.....9-4- تاریخ نگاری
- 79.....10-4- هنرهای زیبا
- 81.....11-4- هنرمعماری
- 82.....12-4- شعر فارسی و بزرگان آن در این دوران
- 82.....1-12-4- شاه قاسم انوار
- 84.....2-12-4- بساطی سمرقندی
- 85.....3-12-4- عصمت الله بخارایی
- 87.....4-12-4- ابواسحاق شیرازی
- 89.....5-12-4- برندق خجندی
- 91.....6-12-4- فغانی
- 95.....7-12-4- فانی
- 97.....8-12-4- داعی
- 98.....9-12-4- امیر شاهی
- 99.....10-12-4- رستم خوریانی
- 100.....11-12-4- نعمت الله ولی
- 106.....12-12-4- کاتبی
- 107.....13-12-4- فیضی تربتی
- 108.....14-12-4- مسیحی فوشنجی
- 109.....15-12-4- شرف الدین علی یزدی
- 110.....16-12-4- ابن حسام
- 111.....17-12-4- آذری
- 113.....18-12-4- آصفی
- 115.....19-12-4- امیر همایون

117	20-12-4	حسن شاه‌هروی
118	21-12-4	بنائی
118	22-12-4	هلالی جغتایی
120	23-12-4	نورالدین عبدالرحمن جامی
122	24-12-4	محمد شیرین تبریزی
123	25-12-4	معینی جوینی
123	26-12-4	شعراى ذواللسانين و تركى گوى

فصل پنجم: عامه گرایی در شعر قرن نهم

125	1-5	اهمیت جامعه شناسی در تبیین علل گرایش عوام به شعر
128	2-5	روانشناسی در تبیین علل گرایش به شعر
131	3-5	زمینه های عوام شدن شعر فارسی
131	1-3-5	طبقات اجتماعی
135	2-3-5	فرهنگ
136	3-3-5	اوضاع اجتماعی قرن نهم
140	4-5	رابطه عوام و نهاد سیاسی در قرن نهم
142	1-4-5	قدرت گرایی
143	2-4-5	تخریب
144	5-5	علل رواج شاعری در قرن نهم از دیدگاه جامعه شناسی و روانشناسی
144	1-5-5	حمایت نهاد سیاسی از شاعران
146	2-5-5	بستر اجتماعی
148	3-5-5	تعدد دربارهای حامی شعرا
149	4-5-5	رقابت دربارها
150	5-5-5	گزینش فردی براساس موقعیت اجتماعی
151	6-5-5	عاطفه جمعی

151.....	7-5-5- ایراز خشم.....
152.....	8-5-5- کسب لذت.....
153.....	9-5-5- هم‌رنگی با جماعت.....
155.....	10-5-5- تحرک اجتماعی.....
157.....	11-5-5- گردش نخبگان.....
158.....	12-5-5- تطابق.....
159.....	13-5-5- عقده جدایی.....
161.....	6-5- تقلید در شعر با نگاهی روانکاوانه.....
فصل ششم: نکات مثبت و منفی شعر عوام گرا	
164.....	1-6- نکات مثبت گرایش عوام به شاعری.....
168.....	2-6- نکات منفی گرایش عوام به شاعری.....
170.....	1-2-6- عیوب معنوی.....
170.....	1-1-2-6- عیوب معنوی شعر این دوره.....
174.....	نتیجه.....
176.....	منابع.....

فصل اول:
مبادی تحقیق

1-1- تعریف موضوع

ادبیات در شکل اولیه خود سخن برتر و کلام ویژه و متعالی را در برمی‌گیرد؛ اما در طول تاریخ، همواره در انحصار اشراف و فرهیختگان باقی نمانده و سایر طبقات بر اثر تحولات اجتماعی و تغییر شرایط به خلق آثار ادبی روی آوردند. به بخش‌هایی از ادبیات که پدید آورده طبقات عامی و نزدیک به فهم و سلیقه مردم عادی باشد، نقطه آغاز شعر فارسی بنا بر مشهور قرن چهارم هجری است. زبان و لحن و محتوا و جلوه‌های هنری شعر در طول قرن‌های بعد به سرعت در جهت کمال متحول شد و زمانی که قرن نهم هجری فرا رسید با توجه به تبعات حمله و حاکمیت مغولان در دو قرن گذشته و هجوم تیمور که با فاصله زمانی اندکی، در آستانه این قرن صورت گرفته بود، اوضاع و شرایط جامعه ایران دستخوش دگرگونی‌هایی گردید که بخش‌هایی از آن در هنر و معماری و نیز ادبیات بازتاب یافته که بر آیند اراده و اقدام حاکمان و رجال دربار آنان از یک سو و نوابغ ادیبان از سوی دیگر محسوب می‌شود.

در آثار شاعران این دوره نشانه‌هایی از نزدیکی به پسند و ذوق عامه دیده می‌شود و شرح احوال آنان نیز حاکی از حضور رو به افزایش طبقات عادی مردم در جمع شاعران آن عصر است. نتیجه این پدیده ضعف‌های فصاحت در سطوح مختلف و بی‌توجهی به فنون شعر و کیفیت سخن آرای و نیز مبادرت به تقلید ناشیانه و کاربرد مضامین سطحی و نامطلوب در شعر است؛ هر چند در این دوران، شاعران نسبتاً بزرگی نظیر عصمت بخاری (829 هجری)، شاه نعمت‌الله ولی (834 هجری)، قاسم انوار (837 هجری) و جامی (898 هجری) نیز حضور داشته‌اند که از عامیانگی و عامیانه‌سرایایی تا حدود زیادی برکنار هستند.

1-2- سؤالات پژوهشی

علل روی آوردن عامه به سرودن شعر در قرن نهم چیست؟

نقاط قوت و ضعف عامیانه شدن شعر چیست؟

ویژگی های عامیانه شدن شعر فارسی در قرن نهم چگونه بوده است؟

1-3- روش تحقیق

روش تحقیق بنیادی - کتابخانه‌ای است که به شیوه‌ی توصیفی - تحلیلی انجام می‌گیرد. برای تحقیق در این امر ابتدا اوضاع اجتماعی و ادبی قرن نهم با توجه به منابع تاریخی و ادبی مطالعه خواهد شد. سپس با بهره‌گیری از علوم اجتماعی، روانشناسی و تاریخ به علت‌یابی موضوع پرداخته می‌شود. همچنین در مسائل زبانی نیز از کتب زبانشناسی اطلاعات استخراج خواهد شد.

1-4- سابقه تحقیق

درباره این موضوع، در حوزه ادبیات به طور مستقل یا جامع بحث نشده، ولی در عرصه هنر بیشتر به نقد عوام‌گرایی پرداخته شده است. اگر چه کسی در توضیح ادبیات دوره تیموری روی آوردن عامه به شعر را از قلم نینداخته، ولی تقریباً همه آنها بررسی جامع علل آن و نقاط قوت و ضعفش را مسکوت گذاشته‌اند. ادوارد براون در کتاب تاریخ ادبی ایران (1924) ذیل مبحث تیموریان اشاراتی به وضع ادب قرن نهم کرده و شعر این دوره را کلیشه‌ای معرفی می‌کند (ج 4، ص 461)، گرچه معتقد است ادبیات فارسی هیچ‌گاه بیش از این دوران در ترکیه، هندوستان و ماوراء النهر نفوذ نکرده بود. صادق رضازاده شفق در کتاب تاریخ ادبیات ایران (1320) عقیده دارد که فتنه مغول و قتل علما و غارت کتابخانه‌ها باعث شد که نشانی از علم و فضیلت نماند، اما ادبیات کاملاً از بین نرفته چون از ذخیره معنوی دانشمندان بهره‌مند بوده است (ص 67). احسان یارشاطر در کتابی با عنوان "شعر فارسی در عهد شاهرخ یا آغاز انحطاط شعر فارسی" (1334) بیش از دیگران به این موضوع پرداخته است و علت رواج شعر در قرن نهم را یکی شعر دوستی امرای تیموری و دیگر وقوع حوادث آزاردهنده آن زمان می‌داند. او در جایی دیگر می‌گوید: "به حقیقت به این علل قانع نمی‌توان شد و ذهن کنجکاو در پی دلایلی است که متاسفانه برای نگارنده نیز کاملاً

روشن نیست" (ص 138). دکتر ذبیح... صفا در کتاب "تاریخ تحول نظم و نثر فارسی" (1365)، زبان فارسی این دوران را دنبالهٔ قرن هفتم، ولی "رو به انحطاط" دانسته و علت آن را "یکی بیرون آمدن شعر از دربار" و دیگر "افتادن آن به دست عامه‌ای که قدرت و مهارت کلام شاعران قدیم را نداشته" بیان کرده است (ج 4، ص 73). اعلاخان افصح زاد، در کتاب نقد و بررسی آثار و شرح احوال جامی (1378) این زمان را موقعیت یافتن اهل هنر و پیشه‌وران در حیات ادبی می‌داند که باعث رونق ادبیات بیرون از دربار شده است (ص 101). محمود فتوحی نیز در کتاب نقد خیال یا نقد ادبی در سبک هندی (1379) روی آوردن عوام به شعر را ناشی از دغدغه شهرت و جاودانگی و مقدس شدن شعرسرایی دانسته است (ص 75).

1-5- اهداف تحقیق

هدف از این پژوهش که با عنوان بررسی سیرعامیانه شدن شعر فارسی در قرن نهم هجری انجام می‌گردد، استخراج و معرفی جلوه‌های گوناگون عامیانه شدن شعر در این قرن است. همچنین برشمردن نقاط قوت و ضعف پدیدهٔ عامیانگی در شعر قرن نهم هدف دیگر این پژوهش را تشکیل می‌دهد و سرانجام بحث و بررسی علل روی آوردن عامه به سرودن شعر در قرن نهم آخرین هدف این پژوهش است.

1-6- کاربرد نتایج تحقیق

این پایان‌نامه پس از اتمام، برای محققان تاریخ ادبیات و نقد ادبی و نیز پژوهندگان جامعه‌شناسی ادبیات و نقد روانکاوانه سودمند است و بخش‌های فنی آن مثال‌های مفیدی برای زبان‌شناسان و ادیبان نیز به دست می‌دهد.

فصل دوم
ایران پیش از تیمور

2-1 - دوران قبل از تیمور

قبل از اولین حمله تیمور (782هـ)، چنگیز در سال 616 هجری ایران را به دست گرفت و دوران اقتدار مغولان تا 13 ربیع‌الثانی 736 هجری با مرگ ابوسعید بهادر خان تقریباً به پایان رسید. پس از او، ایران حدود شصت سال در آشوب و فتنه بود. در این دوران، چندین حکومت مستقل از جمله؛ آل چوپان، آل جلایر و آل مظفر در گوشه و کنار کشور به وجود آمدند.¹

آل چوپان از پسران و نوادگان امیر چوپان، امیرالامرای ابوسعید بودند. قلمرو حکومت آنان آذربایجان، عراق عجم، و گرجستان بود. آنان حکومت واقعی نداشتند و خطبه و سکه‌ای به نامشان دایر نشد، اما یکی از بازماندگان چنگیز را به تخت نشانده بودند و عملاً، خود زمام امور را در دست داشتند.

آل جلایر یا ایلکانیان (740 – 771هـ) به رهبری شیخ حسن بزرگ از امرای ابوسعید در سال 740 هجری قدرت گرفت. قلمرو آن عراق عرب، آذربایجان، اران و قسمتی از عراق عجم بود.

آل مظفر سلسله دیگری بود که پس از مرگ ابوسعید قدرت گرفت. آنها ابتدا یزد و بعد از آن، کرمان، فارس، خوزستان و اصفهان را در دست داشتند. منصور، یکی از جوانان رشید و دلاور آل مظفر بود که با اتحاد اطرافیان خود برای رهایی ایران از دست تیمور، تلاش می‌کرد. یک بار، تیمور با سی هزار مرد جنگی به او حمله کرد و او با سه یا چهارهزار نفر در چند فرسنگی شیراز بر لشکر تیمور تاخت و آنقدر جنگید تا سرش را از دست داد. پس از این قضیه، تیمور به حدی از آل مظفر می‌ترسید که با اینکه دیگران به خدمتش شتافتند، بیخ و بن آنان را از جا کند و فقط دو نفر از آنان را که کور بودند به سمرقند روانه کرد.²

طی این دوران، امیران و حکام دیگری در قسمتهایی از ایران از موقعیت استفاده و اعلام استقلال کردند. آل کرت که در قسمت شرقی خراسان از آغاز دوره ایلخانی حکومتی تحت اطاعت آنان داشتند، استقلال یافتند و شهر هرات مرکز قلمرو آنان محسوب می‌شد. ملک

1- حسین میرجعفری، تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره تیموریان و ترکمانان، چاپ هشتم، اصفهان، انتشارات دانشگاه اصفهان، 1379، ص 5 – 6.

2- عبدالله رازی، تاریخ کامل ایران، چ نوزدهم، تهران، اقبال، 1383، ص 338.

غیاث‌الدین پیرعلی، آخرین فرمانروای آل کرت که در آغاز روابط دوستانه با تیمور داشت، در ابتدای یورش‌های تیمور، به دست او کشته شد و دوران آل کرت به پایان رسید.¹

سربداران، حکومتی دیگر بود که در بخش غربی خراسان مستقل شد و سبزواری را مرکز فرمانروایی خود کرد. آنان در سال 738 هجری بر مسند حکومت نشستند.² طغا، تیمور و فرزندان او نیز در شمال خراسان و گرگان حکومتی مستقل به وجود آوردند. میان حکومت سنی مذهب کرت و سربداران شیعی، بر سر تصرف خراسان، همواره جنگ درگیر بود. سربداران در ابتدای کار، پیشروی کردند، اما در جنگ "زاوه" از آل کرت شکست خوردند و ضعیف شدند. هنگامیکه تیمور به تسخیر بلاد ماوراءالنهر مشغول بود، سربداران به علت ضعف ناشی از شکست قبلی‌شان، نتوانستند در مقابل لشکریان تیمور، مقاومت کنند.³

در سیستان نیز، حکام محلی فرمانروایی می‌کردند. سادات مرعشی در مازندران حکومت تشکیل دادند و سلسله‌های محلی دیگر که از قبل بوده‌اند، قدرت گرفتند. در گیلان، حکام محلی به حکومت خود ادامه دادند. لرستان و کهگیلویه همچنان در دست اتابکان لر بود. قسمت شرق فارس در تصرف ملوک شبانکاره، جنوب شرقی در دست حکام لار، جزایر و سواحل خلیج فارس در اختیار ملوک هرمز و بقیه فارس در تصرف آل اینجو بود.⁴

2-2- پیدایش تیمور

ماوراءالنهر در این دوران تحت حکومت اولاد جغتای بود. خانان جغتای که قریب سی نفر بودند، تا پایان حکمفرمایی خود، در صحرا زندگی کردند و مظهر مغولان وامانده و متأخری محسوب می‌شدند که آثار و علائم عقب ماندگی در زندگی آنان از هر حیث پدیدار بود. در سال

1- نظام الدین شامی، ظفرنامه (تاریخ فتوحات امیر تیمور گورکانی)، به کوشش پناهی سمنانی، تهران، نشر بامداد، 1313، ج 1، ص 8.

2- عبدالله رازی، تاریخ کامل ایران، ص 34.

3- عباس اقبال آشتیانی، تاریخ مغول از حمله چنگیز تا تشکیل دوره تیموری، چاپ نهم، تهران، امیرکبیر، 1388، ص 13.

4- حسین میرجعفری، تاریخ تحولات در دوره تیموریان، ص 21.

765 هجری، عمر خاندان جغتایی در این سرزمین خاتمه یافت و تیمور فرمانروای ماوراءالنهر شد.¹

زمان جلوس تیمور در ماوراءالنهر مقارن سال 771 هجری بود. سادات ارجمندی مانند سید برکه (سید برکت) و اعیان قوم (اولوس) جغتای، مثل امیر شیخ محمد ولد بیان سلدوز، امیر اولجایتو اپردی، شاه شیخ محمد بدخشانی و دیگر اعیان بلخ در مراسم جلوس و بیعت با تیمور حضور داشتند.²

تیمور، پس از به قدرت رسیدن، دستور داد تمام اموال امیر حسین، پادشاه قبلی ماوراءالنهر را بین امیران تقسیم کنند. او با محبت فراوان به موافقان و برخورد با مخالفان، ده سال قدرت خود را در آنجا تثبیت کرد.³

سه مورد از لشکرکشی‌های تیمور بعد از حکومت بر ماوراءالنهر اینها هستند:

1- لشکرکشی به خوارزم؛ چهار بار طی سال‌های 773 تا 781.

2- لشکرکشی به مغولستان؛ پنج سال جنگ و تصرف کاشغر.

3- لشکرکشی به دشت قباچاق؛ در سال 771 علیه اوروس خان و نشانیدن توقتمش بر تخت سلطنت.⁴

تیمور همچنان در سودای کشورگشایی به مصر و دمشق و امپراتوری عثمانی تاخت. او در سال 807 هجری، هنگامی که در پی مقدمات حمله به چین بود، از دنیا رفت. تیمور به دعوی خود، نه قصد فتح بلاد و خونریزی داشت و نه آهنگ نهب و غارت و نه حرص مال و طمع نفایس. بلکه قصد او یا غزو با کفار بود و یا دفع ظلم ظالمان از مسلمانان، یعنی مسلمانان مظلومی که همگی به فرمان او اسیر، کشته یا غارت می‌شدند و زنان و فرزندان‌شان را چون بردگان به این سوی و آن سوی می‌بردند.⁵

1- حسین میرجعفری، تاریخ تحولات در دوره تیموریان، ص 8.
2- غیاث‌الدین ابن همادالدین خواند میر، تاریخ حبیب‌السیر فی اخبار افراد البشر، خیام، تهران، 1362، ص 419.
3- معین‌الدین نطنزی، منتخب التواریخ معینی، به اهتمام پروین استخری، تهران، اساطیر، 1383، ص 287.
4- حسین میرجعفری، تاریخ تحولات در دوره تیموریان، به نقل از ظفرنامه شامی، ص 75 - 80.
5- ذبیح‌الله صفا، تاریخ ادبیات در ایران، ج 4، چاپ یازدهم، تهران، فردوس، 1383، ص 47.

ابن عربشاه درباره مرگ او می‌نویسد: «تیمور همچنان موج‌های سپاه خود را به یکدیگر می‌پیوست تا به مکانی در رسید که اترار نام داشت و او اگر چه به ظاهر از سرما در امان می‌بود، باری، بر آن شد که درون خود را نیز از گزند زمستان پاس دارد. پس بفرمود که چکیده‌ای از شراب مخصوص بگیرند و داروهای گرم مزاج و دیگر بهارها بدان بیامیزند، و خدا نخواست که روحی چنان پلید از کالبدی چنان ناپاک بیرون شود، مگر با صفات پست و ناپاکی که خود شایسته آن می‌بود. پس، از آن باده، جام‌های پیایی نوشید و پیاله‌های دمام در کشید ... و در حق او، جز این نتوان گفت که ناقص آمد و بار مظالم به دوش گرفت و گرانبار رفت».¹ تیمور پیش از مرگ، دو بار شایعه فوت خود را در بین مردم پراکند تا بیازماید و ببیند که چه کسانی از به جای آوردن وصیتنامه و فرمان‌هایش سرپیچی می‌کنند و هر دو بار مردم فراوانی را قتل عام کرد و به همین علت، پس از مرگش، بسیاری بر این باور بودند که تیمور نمرده است.²

فرماندهان سپاه تیمور سعی کردند تا مرگ تیمور را پنهان سازند تا بتوانند حمله به چین را عملی کنند. بنابراین جسد تیمور را مخفیانه از اترار بیرون بردند و پنج روز بعد، وقتی ساختن تابوت پولاد به دست یکی از استادان شیراز تمام شد، او را در تابوت گذاشته و دفن کردند. پس از مرگ تیمور، امیران لشکر تصمیم گرفتند که به فرماندهی امیرزاده ابراهیم سلطان، که در حملات همراه تیمور بود، جنگ را آغاز کنند، ولی خبر مرگ تیمور به گوش همگان رسید و نه تنها نقشه حمله به چین عقیم ماند، بلکه هرج و مرج، سرتاسر امپراتوری تیمور را فرا گرفت.³

2-3- سیاست تیمور

تیمور چه از طرف مداحانش؛ همچون نظام‌الدین شامی، شرف‌الدین یزدی و حافظ ابرو و چه مخالفانش؛ چون ابن‌عربشاه، مردی شجاع و بی‌باک و تیزهوش معرفی شده است. جاه‌طلبی و ماجراجویی، دو صفت بارز تیمور بوده است. تمام منابع تاریخی عصر تیموری، از قساوت و

1- احمدبن محمدابن عربشاه، زندگی شگفت آور تیمور، تهران، نشر علمی و فرهنگی، 1370، ص 187.

2- حسین میرجعفری، تاریخ تحولات سیاسی در دوره تیموریان، ص 42.

3- همان، ص 43.